

Beck Tamás

JELEN

Még nem múlt és már nem jövő: valami megfoghatatlan és kiterjedés nélküli dolog a jelen, ahogy a szárazföld és a tenger között sem létezik senkiföldje,

csak partra vetett haltetemek, gazdátlan lábnyomok az iszapban – a hullámverés egy örökös háború ide-oda mozgó frontvonala –, ücsörgő szerelmespárok

apály idején, akik a naplementét csodálják – az ég lángra kapott zsírpapírként lassan pernyévé feketedik –, s a használaton

kívüli világítótorony, amely már sohasem jelzi – lüktető foggyökérben a fájdalom –, jövő a múlttal hol érintkezik.

KÖLTÖZÉS

Ahogy a kételyből kisarjad az új bizonyosság, olyan lassan szokjuk meg az új tereket, melyekhez más idő is tartozik. Előző lakók itt feledett

holmijai: a kilátás a Dunára, a szög, melyben a nyugati ablakon beszűrődő délutáni napfény súrolja a könyvespolcot, a szomszéd lakásból

áthallatszó permanens viháncolás. Nem tudjuk, melyik, mikor válik a miénkké. Az első itt töltött reggelen biztosan

kimondatlan szavainkat rágcsgáljuk majd croissant helyett, mert szégyellnénk kiköpni őket, akár az ételt, ezen az új helyen.

ÜNNEPEK UTÁN

Piszkos hódara az utakon mindenütt: az ünnepek
leszűrt tanulságának kesernyés, fekete zacca.
Mint fogolymentben anyától gyermekét a durva tisztok,
hirtelen elszakítják az ujjongást önnön tárgyától.
Meglincselte fenyő-hullák szaporodnak az útszélen és
az üzletek újra kinyitnak: levert forradalmakat
követően tér vissza így a hétköznapiok ancien régime-je.

Georg Klein

HARMADIK LÁTOGATÁS PETER NOLLNÁL¹

Kúnos László fordítása

Mi az ember viszonya a saját halálához? A „*pillangó szárnyáról*” néz rá, mint Inger Christensen?² Vagy valamiféle bölcsességgel, ha szemtől szemben áll vele? És mit gondol abban a pillanatban, amikor úgy érzi, hogy nincs menekvés, hogy meg kell halnia, itt és most?

Mindig sokat töprengtem ezen a kérdésen. Azt képzeltem, nagyjából tudom, hogyan állok ezzel. Abban a hitben ringattam magam, hogy sejtem, az adott helyzetben hogyan fogok viselkedni. De ki tudja, megállnak-e a lábukon a karosszékben vagy íróasztal mellett kiagyalt spekulációk?

Elmesélem harmadik látogatásomat Peter Nollnál. Először a DEN UTMÄTTA TIDEN³ című könyvén keresztül kerültem kapcsolatba az akkor már halott zürichi jogászprofesszorral.

Felkértek, írjak bevezetőt könyve svéd kiadásához. Pályája csúcán, fizikai és szellemi ereje teljében egy kivizsgálás közben kiderült, hogy Nollnak rákja van. Miután végiggondolta, milyen eséllyel élne túl egy nagy műtétet, arra a következtetésre jutott, hogy nem vállalja az operáció halálos kockázatát, sem azt a fogyatékoságot, mellyel – sikeres műtét esetén – élnie kellene. Vagyis nemet mondott mindenféle kezelésre.

Élete hátralevő kilenc hónapjában megírta könyvét, melynek eredeti címe DIKTATE ÜBER STERBEN UND TOD volt. Számunkra, a még mindig élőknek megfogalmazott legfontosabb üzeneteinek filozófiai gyökerei többek között Senecáig és Montaigne-ig nyúlnak vissza. Csak a halál biztos tudata teszi teljes értékűvé az életet. Az élet utolsó szakasza különös módon boldog időszak, mivel arra kényszeríti az embert, hogy a fontos dolgokra koncentráljon.

A bevezetőm esszévé kerekedett.⁴ Csodálatomnak adtam hangot Noll magatartása iránt, valamint annak a reményemnek, hogy magam is hasonlóképpen sztoikus módon fogok szembenézni a halállal.

Másodszor 1993-ban „látogattam meg” Peter Nollt.⁵ Öt nap felkészülési idő után és egyetlen tünet alapján – napi úszásom közben egyre gyakrabban kellett pihenőket beiktatnom – komoly szív műtétnek (bypass) kellett alávetnem magam. A műtétet megelőző öt nap folyamán megpróbáltam megfigyelni a viselkedésemet. Vajon őszintén azonosulok-e Noll sztoikus szembenézésével a halállal, vagy ez csak jámbor óhaj marad? Igen is, meg nem is.

Noll szemléletét az agy racionálisan működő része alakítja ki. Hiú ábránd azt gondolni, hogy ez a szemlélet irányítja a folyamatokat, ha a pillanat tényleg elérkezik. Valamennyire persze működik, de közben az agynak egymással csupán lazán kapcsolódó területei közül több is mobilizálódik. A szorongás rejtett tárnáiból kiszabadulnak a démonok. A racionalitás „karmesterének” öntelt fecsegése süket fülekre talál. Az önkontroll burka lehámlik, mint tűzben a festék.

Peter Noll szemléletét továbbra is követésre méltónak látom, de inkább valamiféle távoli célnak, valamiféle nagyobb valóság részének.

Némi szorongással, de azért nem minden kíváncsiság nélkül tekintettem következő látogatásom elébe Peter Nollnál. Tudtam, hogy hamarosan újra találkozunk, talán már a következő keresztútnál. De még annyit se kellett várni rá.

Lidingö, 1998. március 8. Napsütéses, téli vasárnap. Kedvetlenül ébredek. Három előadás, egy pályázat és egy nagy, ambiciózus, összefoglaló cikk anyaga vár félkész állapotban. Papírok, írások hevernek szanaszét az összes szobában. Úgy érzem, a legnagyobb káosz vesz körül. Feleségem, Éva haragudni fog rám, amikor felébred, és akkor rosszul kezdődik a nap. Hetvenkét évem súlyát már néha érzékelem a fejemben és szinte mindenütt a testemben.

Rosszul telt az éjszaka is. Éva este vendégségbe ment egy kedves kolléganőnkhez, aki sokévi bizonytalankodás és különféle személyes bonyodalmak után végre megtalálta új párját, és be akarta mutatni a munkatársainak. Örömteli esemény volt, mégsem mentem el. Előző nap jöttem vissza Amerikából, hajszoltnak éreztem magam és kialvatlannak. Éva elvállalta, hogy majd kiment.

Éjjel egykor felébredtem, és aggódva láttam, hogy Éva még nem érkezett haza. Aggodásom fokozódó mértékben egészen fél háromig tartott, amikor végre meghallottam a kulcs zörgését a zárban. Nem tettem szemrehányást, de nem jeleztem azt sem, hogy örülök, ami a jelek szerint felért egy szemrehányással. Istenem, ezek a hangulatok, melyeket szavak vagy akár csak gesztusok nélkül mint rádióhullámokat bocsátunk ki magunkból! Egy több mint ötvenéves házasságban a vevőkészülékek a legkisebb jeleket is fogni tudják.

Néhány órát azért mégis aludtam. De nyugtalanul, és nem eleget.

Glenn Gouldot hallgatok, Bach-darabokat játszik, közben kinézek az ablakon. Éjjel esett a hó! Ezen a szinte teljesen hómentes télen csak egyetlenegyszer hódolhattam régóta űzött, kedvenc sportomnak, a sífutásnak a Kottla-erdőben, és íme, ezen a télutói napon váratlanul alkalmam nyílik rá.

Miközben sietve keresgélem a megfelelő ruhadarabokat, a bakancsot, a sílécet, felébred Éva, és megint úgy érzi, rosszkedvem van, vélhetőleg még mindig neheztelek rá éjszakai nyugalmam megzavarása miatt. Pedig azt már el is felejtettem. Hangulatom

pillanatnyi frusztrációm tükrözi, de nem magyarázkodom. Végül mindent megtalálok, felcsatolom a sílécet, már sokkal derűsebb vagyok, közben Éva figyelmeztet, hogy a Kottla-tavon elvékonyodott a jég. Máskor is figyelmeztetett már, különösebb ok nélkül is sokszor megteszi, ezért most sem veszem komolyan, amit mond. Az utóbbi néhány napban hidegek voltak az éjszakák, és ilyenkor, télutó idején a jég még elég vastag. Nem adok hitelt annak a fél füllel hallott hírnek sem, hogy távollétem idején enyhébb volt az idő.

Nemsokára ott állok a Kottla-tó partján. Itt minden követ ismerek. A tavat harminchat éve, ősszel és tavasszal szinte minden vasárnap körbejárom, nyaranta rendszeresen úszom benne, télen pedig síelek befagyott jegén. Itt nőttek fel a gyerekeim, itt szoktam olvasni, ezeken a jól ismert sétautakon mondtam diktafonba írásaimat egy emberöltőn át. Itt is fogok meghalni, gondolom magamban. Bár nem most, nem ma. Sok munka vár. Össze kell szednem a szobám padlóján kitergetett jegyzeteimet. Holnap reggel le kell adnom egy kéziratot. Megígértem öt unokámnak, hogy este moziba viszem őket.

A jégen nem látok sílécnyomokat, legalább tízcéntis friss hóréteg borítja be az egész tavat. Ma bizonyára én vagyok az első síelő. Én hagyok nyomokat mások számára.

Koromnak megfelelő lassú tempóban haladok előre, bár voltaképpen fiatalkorom óta ezt a tempót tartom normálisnak. A tó közepe felé tartok.

Milyen csodás nap. Ez után a sítúra után meg fogok tudni birkózni régóta halogatott, legunalmasabb munkámmal, annak a nagyon fontos pályázati anyagnak az összeállításával. Utána nekilátok az összefoglaló cikk megírásának.

A jég itt-ott, foltokban mintha „nedves” volna, de ilyet már máskor is láttam. Ezeket a helyeket egyszerűen ki kell kerülni. A lécek olyan hosszúak, hogy a lágyabb foltok nem zavarják csúszásukat. Legrosszabb esetben kicsit letapadnak, ez velem már sokszor előfordult. Biztonságban érzem magam. De még végig se gondolom ezt a gondolatot, amikor megroppan alattam a jég. Először majdnem azt gondolom, „tréfál”, de aztán – inkább meglepetésemre, mint rémületemre – olyasféle hangot hallok, hogy „blubb”, és már csak azt veszem észre, hogy nyakig a mély vízben vagyok.

Ez így nincs rendjén. Egyáltalán nincs. Igaza volt Évának, a feleségemnek. Alaposan össze fog szidni, amikor beállítok csuromvizesen. Mert ugye beállítok? Nem jelenthet problémát, hogy innen kimásszak valahogy, ez itt csak a Kottla-tó, az én szeretett tavam, ahol otthon érzem magam. Körülöttem nyugodt és békés a táj. Sehol egy ember. Az egyik léc leoldódott a lábamról, ott fekszik a jégen. A másik még rajtam van, a jobb lábamon. Meg kell szabadulnom tőle. Lehúzom a kesztyűmet, és a víz alatt lassan sikerül kihúzni a lábamat a léc pántjai közül. Érzem, hogy elgémberednek az ujjaim. Milyen hamar!

Aztán megpróbálom felhúzni magam, még mindig nyugodtan és bízva a sikerben. A könyökömre támaszkodom. A jég szétomlik alattam, mint a puha sütemény. Mindennütt apró jégdarabok úsznak körülöttem, a lék egyre nagyobb. Megpróbálok felkapaszkodni a másik oldalon, de az eredmény ugyanaz. Előrerúgom magam a vízben, mint ha úsznék, könyökkel próbálok felcsúszni a jégre. Végre, most egy kicsit jobban megtart. Hosszan kinyújtott karomat testemmel is követni próbálok. Az egész alattam levő rész beszakad. Az apró jégdarabok száma megsokszorozódik körülöttem.

Belátom, hogy nincs semmi esélyem arra, hogy valahogy kihúzzam magam. Mégis folytatom a küzdelmet. Mindent meg kell próbálni. Legbelül tudom, hogy hiába.

És akkor mi van, gondolom valahol az agyam egyik szegletében. Benne járok a hetvenharmadik évemben. Jó életem volt. Közeli hozzátartozóim biztonságban vannak. Így is, úgy is vége lesz, bármikor eljöhet az a pillanat. Minek elnyújtani a folyamatot? Ez kellemes halál. Az ember a hidegtől elalszik, aztán már nem tud semmit. Eszembe jut a Hó című fejezet Thomas Mann VARÁZSHEGY-éből.

Van ennél sokkal kellemetlenebb halál. Ezt gondolja a fejem egyik része. De egy másik része azon a problémán gondolkodik, mi lesz az öt unokám esti mozijával, hiszen megígértem nekik. Holnap reggelre pedig a kéziratot össze kell állítani. Egész héten hívtak, amíg Amerikában voltam, a titkárnőm megígérte, hogy reggel átfaxoljuk az anyagot a nyomdába.

Már egész testemben érzem a hideget. Különös, milyen gyorsan terjed. Valahogy könnyebbnek érzem magam. Villámgyors asszociációk cikáznak a fejemben. A bennem lakó kódfejtő tudja, mire gondolok, nem kell végigpergetnie a szöveget. Két izraeli író, Shai Agnon és a jóval fiatalabb Amos Oz egymás mellett áll egy kollégájuk temetésén. A halott egész életében nagy hipochonder volt, örökös halálfélelem gyötörte. Agnon odafordul fiatalabb kollégájához, és a maga kimért stílusában azt mondja: „*Látja, fiatal barátom? Mégis megoldotta valahogy. Akkor nem lehet annyira nehéz.*”

Nem. Mi is megoldjuk valahogy. Már nem reménykedem, de küzdök tovább. Újabb jégdarabokat török le, a kezem már érzéketlen. Csak töröm, töröm a jeget, akár egy bányász. Egy jégbánya rabszolgája, aki valamilyen felsőbb hatalom parancsára dolgozik, minden meggyőződés nélkül hajtja valamiféle belső kényszerrel.

Még egy anekdotavillanás. Egy néhány évtizeddel ezelőtti etikátlan kísérlet. Patkányokat úsztattak két henger alakú edényben, melyekből nem lehetett kimászni. Az egyikbe fehér, kísérleti célra kitenyésztett patkányokat tettek, a másikba szabadon élő, közönséges csatornapatkányokat. A kérdés az volt, melyik csoport adja fel a küzdelmet hamarabb. Arra számítottak, hogy a szelíd, fehér patkányok süllyednek el elsőként. De nem ez történt. A fehér patkányok tovább bírták, mert „optimisták” voltak. Tudták, hogy előbb-utóbb jön egy fehér köpenyes ember, és megmenti őket. A csatornák patkányaiban nincs ilyen remény.

Milyen patkány vagyok én?

Még folytatom a küzdelmet. De eszembe jut egy magyar vers Antigonéről: „*Sötét az Acheron homokja: itt meg kell halni, Haimonom.*”

Erős motorzúgást hallok. Felnézek. Nagy, paradicsompiros helikopter jelenik meg a Kottla-erdő fölött. Gyakran repülnek erre felé helikopterek. Próbáljak valahogy jelt adni nekik? Még végig sem gondolom, amikor látom, hogy ereszkedni kezd, egyenesen felém tart. Lehetséges ez?

Egy pillanat az egész. A helikopter néhány centiméterrel lebeg a jég fölött, valóságos hóvihart kavar maga körül. (A pilóta később elmondta, milyen fontos az ilyen mentőakcióknál a rotor megfelelő dőlésszöge. El kell kerülni, hogy a mentés objektumát a légnyomás a jég alá nyomja.)

Az ajtó kinyílt. A légénység biztonsági övekkel rögzített tagja hátulról fogta egyik társát, aki lelépett a helikopter talpára, és lenyújtotta értem a kezét. Felhúzott, felültetett a talpra, miközben a gép feljebb emelkedett és a part felé repült. A part közelében megint egy helyben lebegett, miközben két erős kar felhúzott a gépbe. Később elmondták, első kérdésem az volt: „Honnan jönnek? Hogy értek ide?”

Régebben írtam már a szovjet terület fölül tévedt koreai utasszállító repülőgép lelévéséről. Az erre a célra létrehozott, pártatlan francia vizsgálóbizottság nyolc évig tar-

tó alapos munkával kiderítette, hogy nem felderítő tevékenység vagy más politikai vagy katonai jellegű aktivitás okozta a katasztrófát, hanem véletlen események, melyek bekövetkezése külön-külön is valószínűtlen volt, de egymásutániságuk olyan láncreakciót hozott létre, mely elkerülhetetlenül vezetett a végső katasztrófához. Esetemben ugyancsak a véletlenek sorozata vezetett a szerencsés megmeneküléshez.

Kiderült, hogy egy Inger Damberg nevű hölgy, aki a Kottla-tó déli partján emelkedő dombon lakik egy családi házban, az utcai oldalon levő konyhából, ahol vasárnap délelőttönként tartózkodni szokott, véletlenül bement a nappali szobába, ahonnan a tóra nyílik kilátás. Láta, hogy haladok előre a tavon, és úgy gondolta, túl közel vagyok ahhoz a részhez, ahol tudomása szerint nem túl erős a jég. Elővette a látcsövét, hogy jobban lásson. Abban a pillanatban, amikor látcsövével megtalált, látta, hogy beszakad alattam a jég. Azonnal a telefonhoz szaladt, és riasztotta az ügyeletet.

A tűzoltósághoz futott be a riasztás, és azonnal útnak indítottak egy egységet. A hívást azonban fogta egy mentőhelikopter is, mely előzőleg beteget szállított a danderydi kórházba, s most visszafelé tartott Gustavsbergbe, a bázisra. A betegszállítással késnek negyvenöt percet, mert a mentőautó nem érkezett meg időben. Ha nem késtek volna, a helikopter már régen benn állna a hangárban, Värmdö szigetén. A pilóta meghallotta a rádión leadott riasztást. Tudta, merre jár, de nem tudta pontosan, hol van a Kottla-tó. A navigátor megnézte a térképet, és megállapította, hogy a tó ott van éppen alattuk. Lenéztek, és megpillantották a fejemet. Attól a pillanattól kezdve, hogy vették a riasztást, addig, amíg odaértek hozzám, kevesebb, mint hatvan másodperc telt el.

Az út a helikopterrel csak pár percig tartott. A Karolinska Kórház baleseti osztályán jó kezekbe kerültem. Két óra múlva elengedtek, visszatérhettem megszokott életembe. Legalábbis azt hittem. Volt otthon egy csokor tulipán, felkaptam, és nyomban átmentem Inger Damberghez, hogy köszönetet mondjak neki. Alighogy leültünk, hogy megigyunk egy kávét, megszörrent a telefon.

Zuhogni kezdett ránk a média érdeklődése. Nem úgy, mint máskor, amit már ismerem más összefüggésben. Hiszen ez szívderítő történet! Meg akarják írni, le akarnak fényképezni a helikopter legénységével együtt. Inger Damberggel össze kell ölelkezniem kint a jégen, ahol még elég vastag. Mindenki örül, a helikopter legénysége ragyog a boldogságtól. Fantasztikus tett volt, az év mentése! Hat perccel azután, hogy meghallották a riasztást, már a kórházban voltam. Aztán napokon át ömlenek a levelek, telefonhívások, virágok, kommentárok. Ez utóbbiak több csoportba oszthatók. A fontosabbak:

1. Angyalok vigyáznak rád. Valami magasabb rendű lény rajtad tartja a szemét.
2. Milyen jó, hogy Isten hisz benned, még ha te nem is hiszel őbenne.
3. Nem akarsz megtérni? Hinni? Hálát adni az Istennek? Válaszom: Nem, nem, soha, soha.

4. Hogy lehet valaki ilyen ostoba? Nem tudtad, hogy a jég beszakadhat? Hogy az ember nem megy ki egy tó jegére egyedül? Úgy viselkedsz, mintha öt éves volnál. Pórázon kellene vezetni. Barátom, Per Ahlmark így ír a *Dagens Nyheter*-ben: Hogy tud egy ilyen bölcs ember ilyen buta lenni? Válaszom: Igazad van. Van rá lélektani magyarázatom, de nincs mentségem. Ha valaki azt állítja rólam, hogy „bölcs” vagyok, kijelentéséért neki magának kell felelnie. Veszélyes tévedés azt gondolni, ha valaki a hatalmas emberi tudásmennyiség valamely részterületén többet tud embertársai többségénél, akkor az más tekintetben is „bölcs”! Ez teljesen hibás következtetés, melyből nagy csalódások származhatnak, s mely megnyithatja az utat az „álarcos sarlatánok” előtt.

5. Hogy lehettél ennyire önfejű? Hiszen a feleséged figyelmeztetett a veszélyre? Válaszom: Igazad van. Önfejűségem talán az apátlansággal van összefüggésben, amiről egyszer már írtam.⁶ Megírtam legalábbis néhány hasonlóan vakmerő, bár jóval veszélytelenebb tettemet.

Båstadból írja egy ismeretlen hölgy: „*Hogy lehet továbbra is ilyen makacs és hálátlan, miután előbb nyakon ragadják és megrázzák, mint egy harapós macskát, aztán vízbe pottyantják, hogy átélhessen egy emberfeletti tökéletességgel végrehajtott mentőakciót? Nagyon csalódott vagyok, amikor egy olyan ember, akit csodálok, ezt az egész drámát úgy minősíti, hogy »a körülmények és a véletlenek szerencsés összjátéka«, vagyis hálátlansággal fizet a világnak.*”

Egy kolléga, akit hasonló baleset ért, leírja, mi történt vele, majd hozzáteszi: „*A barátaim és kollégáim közül sokan felháborodtak, amikor megtudták, mi történt velem, és néhányan azt kérdezik, nem lettem-e tőle hívő. Nem, felelem erre én. Az, hogy a körülmények szerencsésen úgy alakultak, hogy engem kihúztak a vízből, nem homályosíthatja el azt a tényt, hogy évente százak, sőt ezrek fulladnak vízbe. Ez egyébként felidézi számomra Artur Lundkvistot, aki megírta, hogy amikor feleségével, Maria Winével Agadirban tartózkodott, a földrengés romba döntötte a várost. Egy újságíró megkérdezte tőle, hogy megmenekülésüket nem tekinti-e bizonyítéknak Isten létezésére. Lundkvist indignálódva, sőt, szinte dühösen azt felelte: – Ellenkezőleg, most még kevésbé hiszek Isten létében, mint bármikor ezelőtt. Mi értelmet volna annak, hogy engem megment, miközben hagy meghalni tizenötezer másik embert? – Valahol mindennek kell, hogy legyen határa, még a hívő ember egocentrusságának is. Ezek az esetek arról tanúskodnak, hogy időnként teljesen elvetik a sulykot.*”

Quod erat demonstrandum.

Vizsontlátásra, Peter Noll. Találkozunk a következő keresztútnál. Vajon utoljára? Majd meglátjuk.

Jegyzetek

1. Megjelent 2001-ben Klein, G.: SÅ JAG KAN SVARA DÖDEN, NÅR DEN KOMMER című esszékiötetében (Stockholm, Bonnier).

2. Utalás Inger Christensen dán költőre SOMMERFUGLEDALEN, ETT REQUIEM (Pillangók völgye, Rekvium) című szonettkoszorújára. (*A ford.*)

3. A KIMÉRT IDŐ Peter Noll könyve svéd kiadásának címe.

4. PETER NOLL'S DÖDSVISSHET OCH LEVNADSVISDOM. In: Klein, G.: ÅTEISTEN OCH DEN HELIGA STADEN (Az ateista és a szent város). Stockholm, Bonnier,

1987. Magyarul: PETER NOLL HALÁLTUDATA ÉS BÖLCSÉSSÉGE. In: Klein, Georg: A TUDOMÁNY KÖRÜL. Gondolat, 1994.

5. Klein, G.: ÅTERBESÖK HOS PETER NOLL. In: DEN SJUNDE DJÄVULEN (A hetedik ördög). Stockholm, Bonnier, 1995. Magyarul: ÚJABB LÁTOGATÁS PETER NOLLNÁL. In: Klein, Georg: VAK AKARAT ÉS ÖNZÓ DNS. Magvető, 2001.

6. Klein, G.: FADERLÖSA SÖNER. In: PIETÁ. Stockholm, Bonnier, 1989. Magyarul: APÁTLAN FIÚK. In: A TUDOMÁNY KÖRÜL. Gondolat, 1994.